

FİNANSAL KRİZ TOHURLARI MI?

İktidar, kendisinden önceki dönemin pratiğinden öğrenemiyor. Hatta kendi yakın geçmişinde bizzat sınayıp denediklerinden öğrendiği bile şüpheli. 1994 krizine götüren hatalardan öğrenebilmiş olsaydı, 2018 döviz krizi yaşanmazdı. 2018'de kendi yarattığı krizden öğrenebilseydi, 2020 döviz krizi daha ılımlı geçerdi.

Peki, 1997'den itibaren açığa çıkan bankacılık krizinden yeterli dersler çıkarılmış olabilir mi? Aynı soruyu, Özal'ın fon sistemine kıyasla bile daha vahim belirsizliklerle dolu olan Türkiye Varlık Fonu uygulaması bakımından da sormalıyız. Üç kamu bankasının bu Fonun altında toplanması, başında da "Cumhurbaşkanının" bulunması, Özal dönemini aratır bir güç yoğunlaşmasıdır. Bu bakımdan da sorunlar üretmeye adaydır.

1990'LARIN FİNANSAL KRİZİ

Öncelikle geçmişini biraz deşmemiz gerekecek. (Bu kısımda, 2004'te nihai raporu Komisyon Başkanı olarak tarafımca yazılan CHP'nin "Yüzyılın Soygunu: "Banka Kara Deliği" başlıklı raporundan yararlanılacaktır).

1980'lerden itibaren geçilen neoliberal düzen merkez dışındaki kapitalist toplumlarda "denetimsiz", "başboş" bir serbestlik düzeni olarak anlaşılmaya pek müsaitti. Etik kısıtların çalışmaması, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sermayenin genel regülasyonlarının tam işlememesi, toplumsal denetimin yetersizliği, yasal denetim düzeneklerinin siyasi ilişkiler üzerinden kolayca aşılabilmesi gibi başlangıç sorunları, Türkiye'nin de temel meselesiydi. Bu sorunların, bankacılık gibi güvene dayalı bir sektöre dahi sıçramaması zordu; özellikle de Özalizmin etik değerleri aşındıran etkilerinden sonra.

Önce ilk günahları özetleyelim:

-Sorun, yürürlükteki banka mevzuatının yetersizliği değil, gerekli etik, mali ve teknik koşullara

sahip olmayanlara banka kurma izni verilmesiydi.

-Bankalar Yeminli Murakıpları'nca hazırlanan raporların zamanında dikkate alınmaması ve gerçeğe aykırı banka bilançolarının bankaların zayıflama süreci farkedilmesini zorlaştırmasıydı.

-Gerek izlenen sıcak para politikasıyla oluşan dış kaynak bolluğu, gerekse çığrından çıkarılan kamu iç borçlanmasının reel sektör bilançolarında "faaliyet dışı kârları" şişirmesiyle, bankaların krize girme sürecinin baskılanması veya bunun farkedilmesini geciktirmesiydi.

-Bağlı olarak, bazı bankalarda kaynakların yönetim ve denetimi elinde bulunduranlarca bankacılık ilkelerine aykırı olarak (ve grup şirketlerine) kullanılmasıydı. Bazı bankalarda hâkim ortakların kendi bankalarını hortumlamak amacıyla dürüst olmayan işlemlere sürüklemesiydi.

-1994, 1998/99 ve nihayet 2000/2001 krizlerinin girdabına kapılan, risk yönetimi ilkelerine uymadıkları için akut döviz açıkları veren ve faizlerin patlamasıyla Devlet İç Borçlanma Senetlerine (DİBS'lere) bağlanmış büyük fonları zarar yazanlar da, batan bankaların önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Bunlara uygulanan hatalı (IMF'nin 2000 yılı programı dahil) ekonomik politikalar sonucunda patlayan ekonomik krizler nedeniyle batık kredilerin hızla büyümesi de eklenmiştir.

-Bu arada, Kasım 2000'de TCMB hatasıyla temerrüde düşen Demirbank'ın (ve tüm bankaların) dış yükümlülüklerinin de Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) garantisi altına alınması, IMF dayatmasıyla kabul ettirilecektir.

22 Bankanın 1997 sonrasında TMSF'ye devri, bu koşulların bir araya gelmesinin sonucudur. Aslında TMSF'nin kaynakları ancak ilk beş bankanın devralınmasına yetmişti; sıradaki bankaların mevduatlarının ödenmesi suretiyle tasfiyeleri yolu benimsenmeliydi. Ancak dış finans kuruluşları buna izin vermeyecekti. Ayrıca Tarihbank batık bir banka konumunda olmamasına rağmen, IMF/DB tarım programı dayatmalarının kurbanı olacaktır.

BDDK'nın 2004 kayıtlarına göre, TMSF bünyesine alınan bankalara aktarılan kaynaklar, faizli

olarak, 45,6 milyar dolardır. Bu tarih itibarıyla batık banka sahiplerinden tahsil edilen 1,8 dolar ile tahsili beklenen 6,3 milyar dolar düşüldüğünde, TMSF'nin tahsil edemeyeceğini açıkladığı tutar 37,5 milyar dolar olmaktadır. Bunun 37,1 milyar doları Hazine tarafından finanse edilmiştir. 2001 yılı GSYH'sının 200,3 milyar dolar olduğunu düşünürsek, batık bankaların Hazine'ye yükü, GSYH'ya oranla yüzde 18,5'i bulmaktaydı! Hazine'nin TMSF'yi fonlamak üzerinden üstlendiği maliyet, Türkiye'nin hem IMF cenderesine girmesinin yolunu açacak hem de Hazine'ye ve dolayısıyla halka uzun yıllar boyunca ağır bedeller ödetecektir.

ZİRAAT BANKASI OPERASYONU: BİR TAŞLA KAÇ KUŞ?

Özelleştirme furçasının Sümerbank, Etibank gibi devlet bankalarına da uzanması ve bu bankaların özel ellerde hızla içlerinin boşaltılması da önemli bir batış ve TMSF'ye devir nedeniydi. Aktif durumdaki kamu bankalarından hiçbirisi TMSF kapsamına alınmasa dahi, bunlar da siyasi müdahaleler yüzünden büyük zararlar görmüşlerdi. Türkiye Emlak Bankası, TMSF'ye alınmasa da, kötü bilançosu artık sürdürülemez noktaya ulaştığı için 9 Temmuz 2001'de çalışmalarına son verilerek tasfiye edilecekti.

En büyük kamu bankası olan Ziraat Bankası'nın hangi "parlak" fikirlerle kurtarıldığı ise ayrı bir hikâyledir. 1990'larda IMF'nin liberal virüsü erkenden bulaştırdığı Hazine uzmanları, içe dönük raporlarında, "Tarım sektörüne ayrılan/ aktarılan kaynak miktarının büyük bir kısmının sistemde 'sızıntı'ya dönüştüğü ve ancak yüzde 30-40 oranında bir bölümünün gerçek 'hedef kitle'ye ulaşabildiğine dair yaygın bir kanı mevcuttur" (Hazine, "Hizmete Özel"; raporu, 1996: 40) tarzında pek "bilimsel" "kanı"larla dolu raporlar hazırlamaktaydı. Tam da o sırada bu sözde sızıntıların sözde kanıtları Hazine'nin de içinde olduğu bir kumpas çerçevesinde üretilmekteydi.

Olayın başlangıcı, 1993 yılında ilk kez uygulanan pamukta prim desteği modeliydi. Bu modelin Ankara'ya kabul ettirilmesinde, bu satırların yazarının o sırada Tarış Genel Müdürü olarak yoğun çabalarını vurgulamak zorundayım; çünkü olay örgüsünün yakın tanığıyım. Hazine Müsteşarlığı, her ne hikmetse (!), bu desteklemeyi kendi kaynakları yerine Ziraat Bankası'ndan aldığı 315 milyon dolar krediyle finanse etmişti. (Oysa, prim uygulaması nedeniyle pamuk üreticisi, çırçırıcı ve sanayici mecburen kayıtlı sisteme girmiş ve prim giderini aşan boyutlarda vergi geliri sağlanabilmişti).

Buraya kadar gene sorun yok; ama devamı ibretlik: Hazine, 1997 yılında TCZB'na 712 milyon dolarlık geri ödeme yapmış ama bu ödeme ana borcun sadece 51 milyon dolarlık kısmını tasfiye

edebilmişti! Bu süreçte borcun faizleri hızla tırmanmaya devam etmiş ve 1999 yılına gelindiğinde Hazine'nin Ziraat Bankası'na bu krediden dolayı anapara ve faiz borçları toplamı **18 milyar dolara**

ulaşmıştı!! Bu soygun nasıl mı tasarlandı? Borcun anaparasına ticari faizler artı yüzde 20 ek faizler uygulanarak. Bu, 1998 sonuna kadar

dolar bazında

yıllık yüzde 128'e ulaşan faizler uygulandığı anlamına gelmekteydi! (Bu soygun, Guinness Rekorlar Kitabına önerilebilecek cesamettir!). Bu konu ilk kez 1999'da o sırada Merkez Bankası Başkan Yardımcısı olan Zafer Yükseler tarafından ("Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi" başlıklı yayınlanmamış özel raporda) eleştirel gözle işlenmişti. (Ayrıca bkz. O. Oyan, "Kamu Bankalarında Neler Oluyor?", Dünya Gazetesi, 1 Aralık 2000). Sayıştay'ın 2000 Yılı Mali Raporu da benzer saptama ve uyarıları yapmaktaydı.

Ama bunlar yalan rüzgarlarını durdurmadı. Ziraat Bankası'nı kurtarmak yeterli bir hedef değildi. Hedefler daha boyutluydu

-Tarımsal desteklemenin yüksek maliyetine ve bir kara delik oluşturduğuna herkesin (çiftçiler dahil) ikna edilmesi gerekiyordu. Türetilen kuyruklu yalan şuydu: Tarıma 18 milyar dolarlık destek veriliyor ama bunun sadece 315 milyon dolarlık bölümü (otuzda biri!) çiftçiye ulaşabiliyordu! (Çok sayıda koooperatif yöneticisinin dahi akli karışmış ve bana sorup duruyorlardı!). Böylece tüm toplum kesimleri IMF ve Dünya Bankası'nın 2000'lerde uygulayacağı "Tarımda Reform Uygulama Programı" başlıklı radikal dönüştürme programına ve tarımsal desteklerin köklü bir biçimde budanmasına hazır hale getiriliyordu.

-Kamu bankalarının görev zararlarının en büyük sorumlusu olarak bu tür destek uygulamaları gösteriliyordu. Her durumda 2000'lerde IMF'nin finansal sisteme ilişkin radikal dönüştürme hedefi de gerekçelendirilmiş oluyordu. Bu bağlamda kamu bankalarının tasfiye edilmeleri de 9 Aralık 1999 tarihli ilk Niyet Mektubu'nun somut hedeflerindendi. Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesi için 4,5 yıllık bir vade konulmuştu...

Aslında Ziraat Bankası'nın kötü yönetilmesinin arkasında, yeterli teminat alınmadan ve politik müdahalelerle verilen tarım dışı riskli kredilerin payı -tıpkı bugün de olduğu gibi- çok daha belirleyiciydi. Ayrıca Ziraat Bankası'nın iflas eden ve kapatılan bazı bankaları (İstanbul Bankası, TÖBANK, Hisarbank, Odibank, Marmara Bank ve benzerlerini) aktif ve pasifleriyle devralmaya zorlanması da Bankaya önemli maliyetler yüklemişti. Üstelik, 1996-97'deki Refahyol iktidarındaki uydurma kaynak paketlerinin, bu arada bedelsiz ithalatın, yükünü taşımaya zorlanması da Ziraat Bankası'nın yükünü arttırmıştı. Şimdi tüm bunların yükünü tarımsal

desteklemeye/çiftçiye yıkarak işin içinden sıyrılmak, üstelik liberal dönüştürme hamlelerine ideolojik zemin hazırlamak kolay bulunur şey miydi?

Bunun tekrardan hatırlattığı bir mesele de, bazılarının "liberal ama düzgün ve dürüst işleyen bir kurumsallığa sahip" olduklarını düşündükleri uluslararası finans kuruluşlarının, emperyalizmin çıkarları (burada bir çevre ülkesinin tarımını tamamen dışa bağımlı hale getirerek teslim almak) söz konusu olduğunda, her türlü yalan ve dolana yatkın olabildikleridir. Türkiye'nin yeni bir IMF programına zorlanabileceği bugünkü koşullarda bunun akılda tutulmasında yarar vardır.

SONUÇ: ŞİMDİKİ DURUM NEDİR?

Sayfa sınırının sonuna gelirken bu yazının bir devamı olması gerektiği anlaşıyor. Şimdiden bazı satır başlarını yazalım.

-Kamu bankaları 2017'den bu yana AKP iktidarının "kredilerle ekonomiyi döndürmek" macerasında giderek büyüyen bir rol oynamaktadırlar. Sorunları halının altına süpürerek ârı (sıkışan siyasi gündemi, seçimleri, vs.) kurtarmak derdindeki iktidar elinde kamu bankaları, iktisadi rasyonelitenin dışına çıkarılmıştır. Bunun ilk faturası, kredilerin geri dönme oranlarının düşmesi ve bu bankaların bilanço aktiflerinin aşınmasıdır. "Aktif rasyosu" dayatmasıyla özel bankaların da kredi vermeye zorlanmaları, bu yılın sonunda bitecek bir uygulamadır. Ama kamu bankaları için böyle bir olasılık görünmemektedir. 2020'nin 3. çeyreğinde düşük faizli kamu bankası kredileriyle talebi patlatmaya (ve böylece ekonomiyi canlandırmaya) yönelen ekonomi yönetimi, şimdiden bu kredilerin geri ödeme taksitlerinin aksaması sorunuyla karşı karşıyadır. Batık kredi sorunu, ekonominin yeniden kapanması önlemleriyle daha da büyüme istidadındadır.

-Bankacılık sektörünün Ekim 2020 net kârı 3,7 milyar TL iken, kamu bankaları Ekim'de 780 milyon TL zarar yazmışlardır. Bunun iki asli nedeni, kambiyo zararları ile daralan kredi/mevduat makasıdır. Kambiyo zararlarının arkasında, Merkez Bankası adına kamu bankalarının piyasayı düşük tutulan kur düzeylerinden fonlaması bulunmaktadır. Bunun zirvesi Temmuz-Ağustos'ta yaşanmıştır; yansımaları sürmektedir.

-Kamu iç borçlanmasının durdurulamaz tırmanışının 1990'larda ayarttığı bir soygun da, reel

sektörün giderek artan bir biçimde faaliyet dışı kârlara (DİBS'lerden elde edilen faiz gelirlerine) bağımlı hale gelmesiydi. Öyle ki, bunların faaliyet zararlarını bile bu yoldan karşılanabiliyordu. Şimdilerde kamu iç borçlanmasıyla hızla artışı benzer bir duruma sürüklenme riskini içinde taşımaktadır. Bunun, 1990'larda olduğu gibi, özel kesimin piyasadan borçlanma imkânlarını kısıtlayıcı bir "dışlama etkisi" yaratması da beklenebilir.

- Öte yandan, özel sektörün dış borçları ve açık pozisyonu azalırken, kamunun (Hazine, TCMB ve kamu bankaları) dış borç yükünün artışı, dış borç yükünün kamuya taşındığı anlamına da gelmektedir. (Bk. Boratav, "Dış Borçlar ve Kamu Sektörü", Sol Gazete, 28.09.2020). Bu arada Hazine'nin dövize endeksli tahvillerle iç borçlanmaya gitmesi, ayrı bir kırılma ögesidir.

Türkiye'nin, 12 aylık bir dönem içinde vadesi gelecek dış borçları 182,5 milyar dolara tırmanır, cari açık ilk 9 ayda 27,5 milyar dolara yükselirken, toplamda 210 milyar dolarlık bu dış kaynak ihtiyacını karşılaması artık çok sorunludur. Korkut Boratav'ın son yazısında ("2020 Sonbaharı: Dış Kırılmalıklarda Zirve", Sol Gazetesi, 4.12.2020) belirttiği gibi yolun sonuna gelinmiştir: "Ya, gerçek bir IMF programı içinde kemer sıkma; en az iki yıl daha küçülme... Ya da ödemeler dengesi krizi; ithalat tıkanması; artan yoksullaşma...". Artık 2018 şartlarında bile değiliz, kenarda bir net döviz rezervi bile yok. Arkamız-önümüz kriz.

AKP liderliğindeki hırçınlaşma, anamuhalefet liderini hedef alan tehditler, neofaşist yönelişlerde sertleşmeler bu sıkışmanın yansımalarıdır. Umalım ki akli selim baskın gelsin.

www.birgun.net/haber/finansal-kriz-tohumlari-mi-325583